ERFGOEDVERENIGING
HEEMSCHUT

Erfgoedvereniging Heemschut, Commissie Amsterdam.
t.a.v. Norman Vervat
Vondellaan 6
1217 RX Hilversum
vervat2000@yahoo.com

Aan het Dagelijks Bestuur van
Stadsdeel Oost
Postbus 94801
1090 GV Amsterdam

Betreft: verzoek tot bescherming van Danie Theronstraat 2 te Amsterdam als gemeentelijk monument

Hilversum, 17 oktober 2017

Geachte leden van het Dagelijks Bestuur,

Bij deze verzoekt de Bond Heemschut u om het voormalige Buurtcentrum Transvaal, Danie Theronstraat 2 te Amsterdam, te beschermen als gemeentelijk monument. Wij verzoeken u de aanwijzingsprocedure op te starten conform de vigerende erfgoedverordening en deze binnen de voorgeschreven termijn af te handelen.

Het Buurtcentrum Transvaal is een bijzonder voorbeeld van jonge bouwkunst. Het centrum is in 1973-1975 gebouwd op basis van een ontwerp van de architecten Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg van de Dienst Volkshuisvesting van de gemeente Amsterdam. Heemschut heeft architectuurhistoricus Michiel Kruidenier verzocht om dit gebouw uitvoerig te onderzoeken en te beschrijven. Zijn rapport treft u bij deze aanvraag aan. Het rapport bevestigt de architectuur- en cultuurhistorische betekenis van het gebouw.

Op dit moment wordt er nagedacht over de verkoop van het voormalige buurtcentrum. Heemschut wil u verzoeken om bij deze verkoop zorgvuldig te werk te gaan en bij de verkoop behoud en hergebruik van dit unieke pand voorop te stellen.

Indien er behoefte is aan een toelichting op deze brief dan vernemen wij dit graag.

Namens het bestuur van de Erfgoedvereniging Heemschut, Commissie Amsterdam,
S. Baggelaar (voorzitter), P.D. Meijer (secretaris)

N.W.A. Vervat, Commissielid

Waardestelling

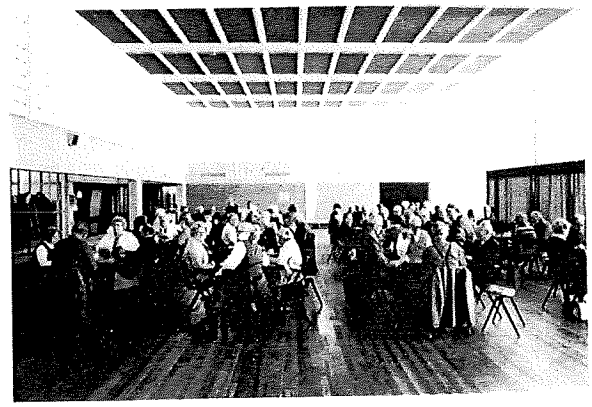
Buurtcentrum Transvaal

Danie Theronstraat 2, Amsterdam

Nijmegen, 26 juni 2017

Object
Buurtcentrum Transvaal
Danie Theronstraat 2 / Ben Viljoenstraat
1091 XX Amsterdam

Architect: Dienst Volkshuisvesting, Amsterdam (Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg)
Ontwerp: 1969-1970
Bouw: 1973-1975

In opdracht van
Erfgoedvereniging Heemschut
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV Amsterdam

Onderzoek en tekst
Architectuurhistorisch onderzoeks- en adviesbureau De Onderste Steen
Drs. M. Kruidenier
Broerdijk 15
6523 GM Nijmegen
Tel. 024 6635956 / 06 28321525
info@onderstesteen.com / www.onderstesteen.com

Inleiding

Mei vorig jaar sloot Buurtcentrum Transvaal na ruim 40 jaar haar deuren. Het buurt- en opbouwwerk, zoals dat in de jaren zestig van de twintigste eeuw in diverse Nederlandse steden werd ingericht, wordt anno 2017 gezien als 'niet meer van deze tijd'.
Nu de oorspronkelijk functie is vervallen, rijst de vraag wat er met het gebouw moet gebeuren. Is het pand waardevol vanuit architectuur- of cultuurhistorisch oogpunt? Is het neoconstructivistische gebouw in het kader van monumentenzorg niet te jong voor een objectieve beoordeling? En hoe belangrijk is het gegeven dat architect Pi de Bruijn, wiens eerste uitgevoerde werk het was, inmiddels is uitgegroeid tot architect van internationale faam?
Om duidelijkheid te krijgen op dergelijke vragen en helderheid te verschaffen over de toekomst van het gebouw heeft Erfgoedvereniging Heemschut besloten om een waardestellend onderzoek te laten verrichten. Het onderzoek is uitgevoerd door architectuurhistoricus Michiel Kruidenier.

De Transvaalbuurt

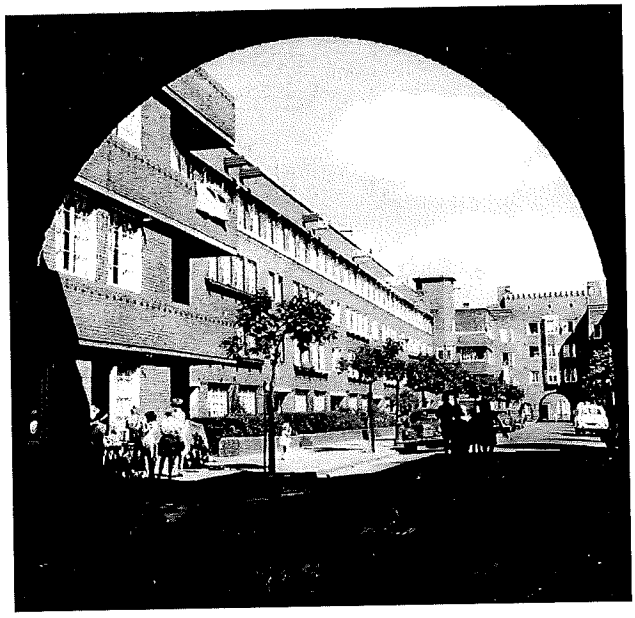
De Transvaalbuurt ligt ten zuiden van de Oosterparkbuurt, tussen de spoorlijn Amsterdam-Utrecht, de Linnaeusstraat, de Ringvaart en de Wibautstraat. De buurt kwam grotendeels tot stand aan het begin van de twintigste eeuw, toen de Algemene Woningbouwvereniging (AWV) en de Handwerkers Vriendenkring rond het Transvaalplein enkele blokken arbeiderswoningen bouwden.
Door de aanleg van de spoordijk tussen het Muiderpoortstation en het Amstelstation in de jaren dertig, kwam de buurt geïsoleerd te liggen ten opzichte van de rest van de stad. Het woonklimaat verslechterde door het verdwijnen van een groot deel van de oorspronkelijke (Joodse) bewoners tijdens de Tweede Wereldoorlog, en de daarbij komende verkrotting van de leeggekomen woningen. De komst van 'sociaal zwakken' uit de saneringswijken Kattenburg en Wittenburg en de komst van 'gastarbeiders' uit onder andere Suriname zorgden na de oorlog voor de nodige spanningen in de buurt.

Het gebouw

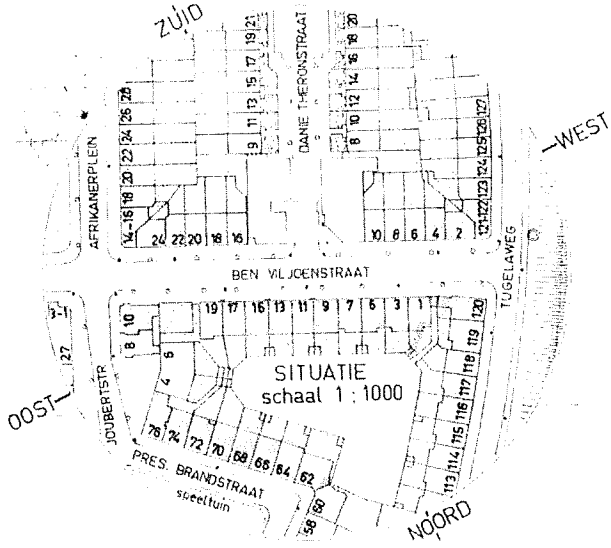
In de jaren zestig volgde een uitgebreid, gemeentelijk programma om het woningbestand in de buurt te saneren. Daarnaast werd een voorzieningencentrum bedacht, om ook de in de buurt ontbrekende sociale structuur vorm te geven. De Dienst Volkshuisvesting (architecten Pi de Bruijn en Ruud Snikkenburg) kreeg in 1969 de opdracht om hiervoor een schetsontwerp te maken. De Gemeente Amsterdam stond met het idee voor de bouw van een multifunctioneel buurtcentrum niet alleen. Ook in andere plaatsen in Nederland zouden eind jaren zestig, begin jaren zeventig multifunctionele gebouwen verrijzen, zoals De Meerpaal in Dronten (1965-1967) en 't Karregat in Eindhoven (1970-1973) van Frank van Klingeren, het Speelhuis in Helmond (1972-1976) van Piet Blom, ontmoetingscentrum De Flint in Amersfoort (1974-1977) van Onno Greiner en het Cultureel Centrum Amstelveen (1975) van Rutger Bleeker (al was bij al deze gebouwen het schouwburgkarakter overheersend).

Architect Pi de Bruijn beschreef het proces tot de totstandkoming van Buurtcentrum Transvaal als 'ingewikkeld'. Er waren diverse partijen bij betrokken, zoals de gemeentelijke Afdeling Sociale Zaken, de Stichting Bijzonder Opbouwwerk in de Transvaalbuurt, de Stichting Jeugdhavens en bewoners (bij monde van de Werkgroep Leefbaarheid Transvaalbuurt). In gemeenschappelijk overleg werd een breed programma neergelegd. Behalve ruimten voor sport, een crèche, een jongerensociëteit en vergaderlokalen, kwamen er ook werkplekken voor maatschappelijk werk, een sociaal raadsman, wijkverpleging en gezinsverzorging. Tevens kwam er een filiaal van de bibliotheek.

Als locatie voor de nieuwbouw werd gekozen voor de Ben Viljoenstraat, hoek Danie Theronstraat. Hier werd een poortgebouw met woningen afgebroken (Lau Peters, 1926) en vervangen door een nieuw poortgebouw, waardoor de bestaande stedelijke structuur zoveel mogelijk bleef gehandhaafd. De overige woningen in de Danie Theronstraat en de Ben Viljoenstraat bleven staan.[1]

Danie Theronstraat, gezien in de richting van de Ben Viljoenstraat

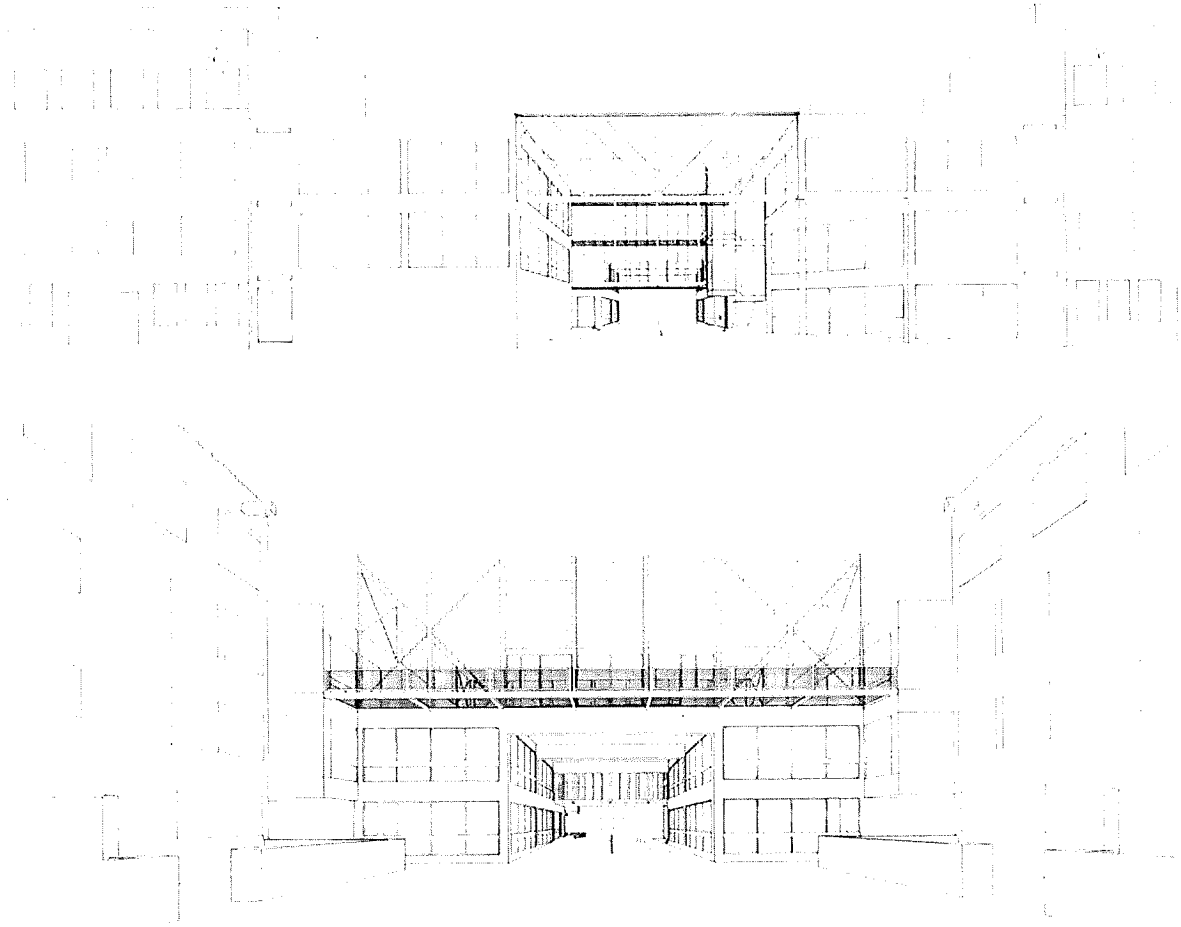

Locatie van de nieuwbouw

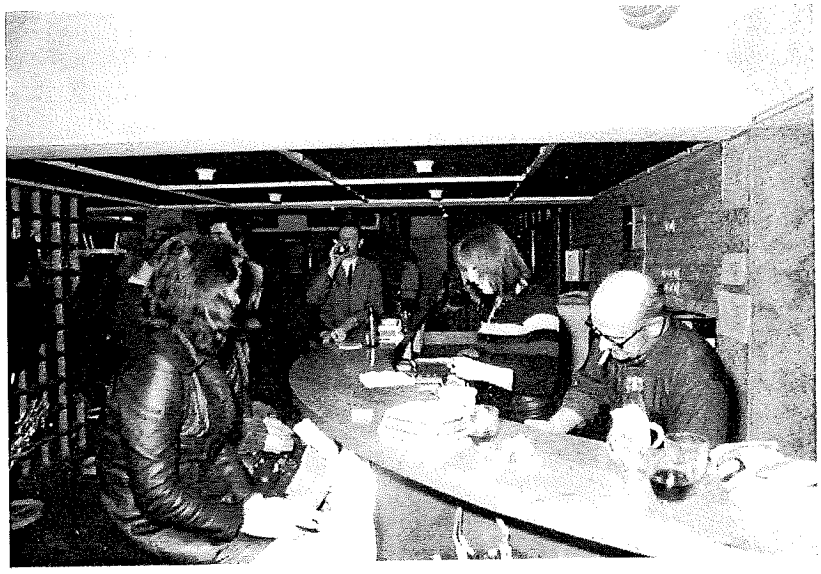
De twee bouwdelen op de hoeken herbergden op de begane grond de jeugdsoos, de crèche, de koffiebar en de ontmoetingsruimte. Hierboven waren de bibliotheek en de ruimtes voor hobby, creativiteit en groepsactiviteiten ondergebracht. De beide bouwdelen werden met elkaar verbonden door een loopbrug op de eerste verdieping en een grote, kolomvrije zaal op de tweede verdieping. De grote zaal en de loopbrug overdekten - samen met een stalen zaagtandoverkapping met transparante golfplaten - een grote openbare ruimte: het voorplein. Het gebouw bestond uit een betonskelet met houten en ijzeren profielen. De gevels van de grote zaal, tussenwanden en enkele vloeren werden opgetrokken van glazen bouwstenen.

[1] De woningen aan de Ben Viljoenstraat 2-8 zouden in 1990 alsnog worden vervangen door nieuwbouw van de architect Reintjens.

Aanzicht vanuit Ben Viljoenstraat

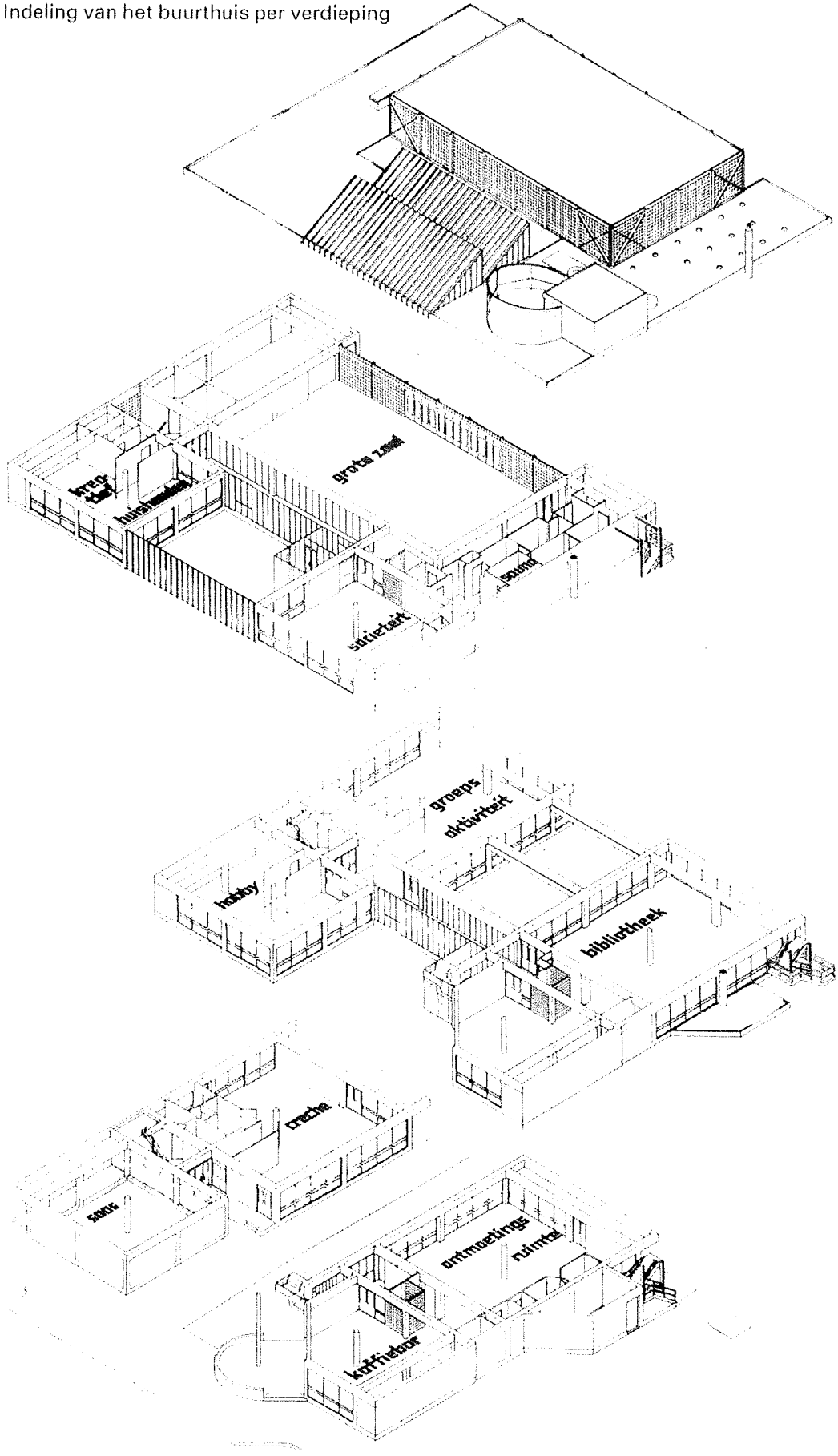

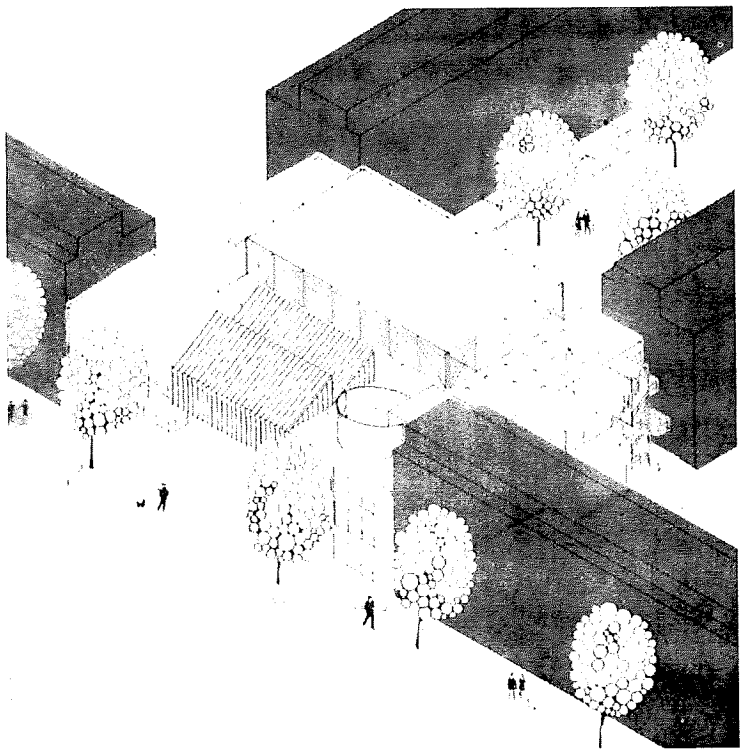
De architecten kozen ervoor om alle ruimten in het gebouw zoveel mogelijk in relatie te brengen met het openbaar gebied. De ruimten zelf waren door middel van een montagewandsysteem op diverse manieren indeelbaar, waardoor ze voor meerdere doeleinden gebruikt konden worden. Tevens werden er enkele elementen toegevoegd die voor een buurthuis ongewoon waren: de ontmoetingsruimte kreeg een café-achtige allure en de was- en doucheaccommodatie had een sauna.

de ontmoetingsruimte in gebruik

Indeling van het buurthuis per verdieping

Pi de Bruijn
Paulus Bernard (Pi) de Bruijn werd geboren in Losser in 1942. In 1967 voltooide hij zijn studie Bouwkunde aan de Technische Hogeschool te Delft. Daarna vertrok hij naar het Architects Department Southwark in Londen. Eenmaal terug in Amsterdam begon hij bij de gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting, waar hij onder andere betrokken was bij het ontwerp van de stadswijk Bijlmermeer.
In 1978 vestigde De Bruijn zich als zelfstandig architect, samen met A.N. Oyevaar en Frans van Gool (bureau Oyevaar Van Gool De Bruijn Architecten BNA). In 1988 richtte hij met Frits van Dongen, Carel Weeber en Jan Dirk Peereboom Voller de Architekten Cie. op, waaraan hij sindsdien als partner verbonden is. Van 1993 tot 1998 was hij hoogleraar aan de TU Delft.
Pi de Bruijn heeft ruime ervaring als architect en stedenbouwkundige in complexe, langdurige en gevoelige projecten. De Bruijns eerste gebouw, buurtcentrum Transvaal in Amsterdam (1969-1975), werd in 1976 onderscheiden met de Merkelbachprijs. Internationaal brak hij door als architect van de nieuwbouw van de Tweede Kamer (1981-1992). Zijn ontwerp voor de Reichstag in Berlijn kreeg in de eerste ronde een eerste prijs (1993), waarna hij een deel van het Jakob-Kaiser-Haus realiseerde (1997). Voor de Beurstraverse in Rotterdam (1992-1996) ontving hij de Nederlandse Bouwprijs. Verder realiseerde hij onder meer de uitbreiding en restauratie van het Concertgebouw in Amsterdam (1984-1988), de Kalvertoren in Amsterdam (1992), het Casino in Scheveningen (1996) en de verbouw van het hoofdkantoor Essent in Den Bosch (2003-2009). In de functie van supervisor en stadsontwerper was hij betrokken bij de ontwikkeling van het Amsterdam ArenA-gebied en bij de Amsterdamse Zuid-as. Als stedenbouwkundige/supervisor ontwierp hij de wederopbouw van het vuurwerkrampgebied in Enschede.
Voor zijn werk werd Pi de Bruijn benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Zijn archief is ondergebracht bij Het Nieuwe Instituut in Rotterdam.

Ruud Snikkenburg
Over Ruud Snikkenberg, geboren in Amsterdam in 1944, is niet veel bekend. Hij ontwierp diverse woningbouwprojecten in Amsterdam, onder andere aan het Kleine Gartmanplantsoen (1982) en de Eerste Jan Steenstraat (1984). Tevens ontwierp hij een clubhuis voor een Amsterdamse sportvereniging (1982) en een bejaardenhuis in Deventer (1995).

Waardering

Het voormalige Buurtcentrum Transvaal kan vanuit verschillende invalshoeken gewaardeerd worden: stedenbouwkundig, architectuurhistorisch en cultuurhistorisch. De belangrijkste waarde van het gebouw ligt wellicht in de **cultuurhistorie**. De opkomst van het multifunctionele centrum loopt parallel aan de opkomst met de verzorgingsstaat en de hernieuwde waardering voor het stadscentrum als ontmoetingsplaats. Het multifunctionele centrum vormde immers bij uitstek het gebouw waarin de ontmoeting geënsceneerd kon worden. Als integraal onderdeel van de stad, het dorp, de wijk of de buurt zou het multifunctionele gebouw een belangrijke rol in dat proces kunnen spelen.

De **stedenbouwkundige opzet** van het complex is in de basis gelijk aan de situatie zoals die vóór de bouw van het buurtcentrum was: een poortgebouw, dat vanaf de Ben Viljoenstraat toegang geeft tot de Danie Theronstraat. De architecten hebben aan deze opzet een nieuwe laag weten toe te voegen: ze hebben een verbinding gemaakt tussen de binnenruimten en de openbare ruimte. Ze hebben aan de bestaande structuur een 'stedelijke cel' toegevoegd, waarvan de ruimten op verschillende wijzen gebruikt konden worden. Of, zoals architectuurhistoricus Evelien van Es het ooit eens heeft geformuleerd:

'Het meervoudig gebruik van een gebouw vormde een nieuwe architectonische en in veel gevallen ook een nieuwe stedenbouwkundige opgave. De verschillende functies moesten binnen het gebouw een eigen plek krijgen, of de ruimtes werden dusdanig vormgegeven dat verschillende functies er in ondergebracht konden worden en soms zelfs gelijktijdig plaatsvonden. Het semi-openbare karakter van het multifunctionele gebouw uitte zich in het 'binnenste buitenkeren' van het gebouw: door gangen als binnenstraten op te vatten en naar de buitenruimte refererend materiaal te gebruiken zoals klinkers, betontegels, wanden van schoon metselwerk en straatmeubilair'.[2]

Stedenbouw en architectuur zijn in dit gebouw versmolten tot één geheel. Dat de weinig vandaalbestendige, 'laagdrempelige' architectonische opzet en materiaalkeuze in de praktijk leidde tot de nodige problemen (o.a. graffiti), doet aan de **hoge stedenbouwkundige en architectuurhistorische waarde**, die aan het gebouw kan worden toegekend, niets af. Het gebouw verkeert in oorspronkelijke staat (**gaafheid**), in tegenstelling tot vergelijkbare complexen elders in het land: De Meerpaal in Dronten en het Cultureel Centrum Amstelveen zijn afgebroken en het Speelhuis in Helmond en De Flint in Amersfoort door brand verwoest, waarmee Buurtcentrum Transvaal in zijn opzet en architectuur een redelijk **zeldzame** verschijning is geworden. Ook de kleurstelling (geel en blauw) van het gebouw is – voor zover is na te gaan - origineel. Het gebouw is een belangrijk werk in het oeuvre van architect Pi de Bruijn, is terecht onderscheiden met de (eerste) Merkelbachprijs en verdient, als zijnde een kenmerkend product van zijn tijd, een eervolle vermelding in de moderne architectuurgeschiedenis.

[2] Es, E. van, *De geëngageerde jaren zeventig: Het streven naar een waarlijk democratische architectuur*, Acquisitieplan Collectie NAi 1968-1979, Rotterdam 2006.

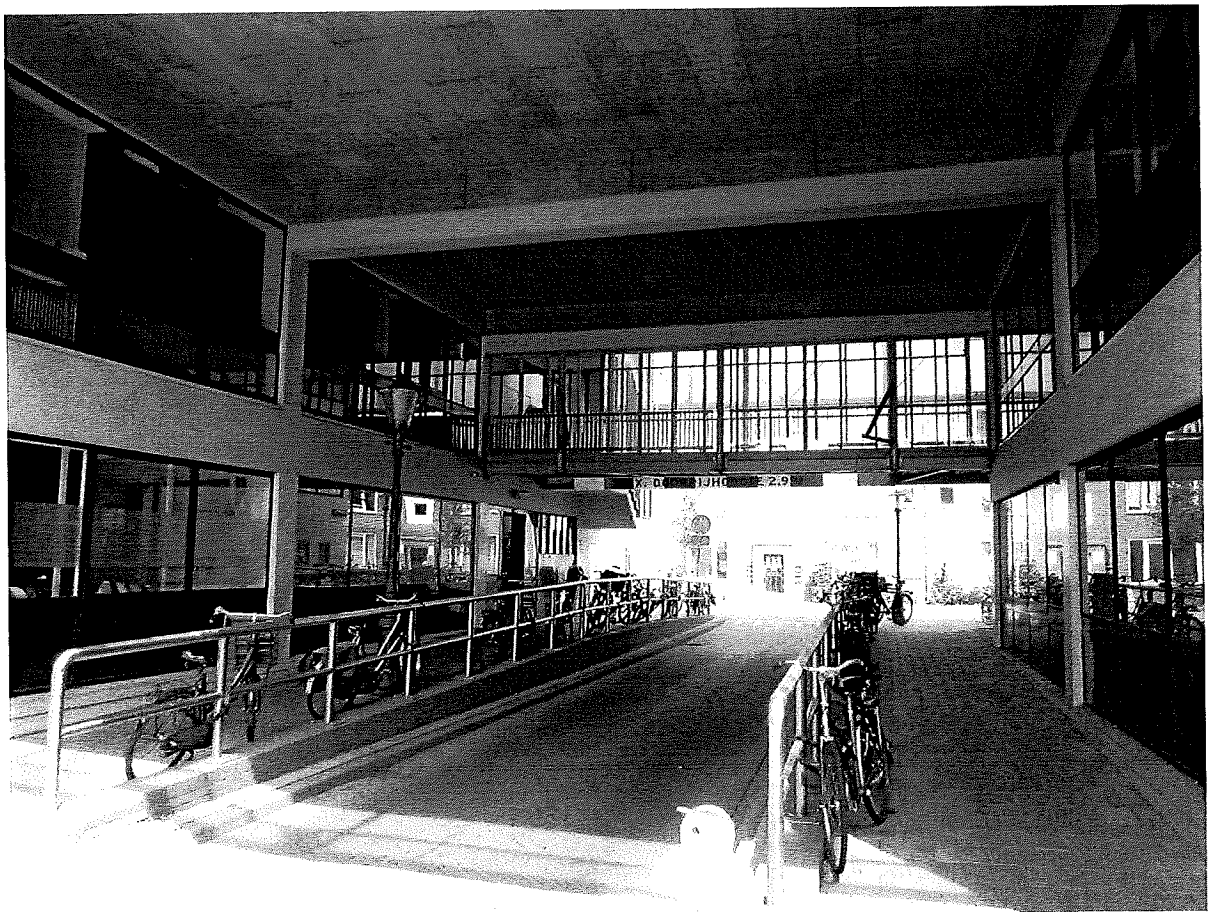
Afbeeldingen

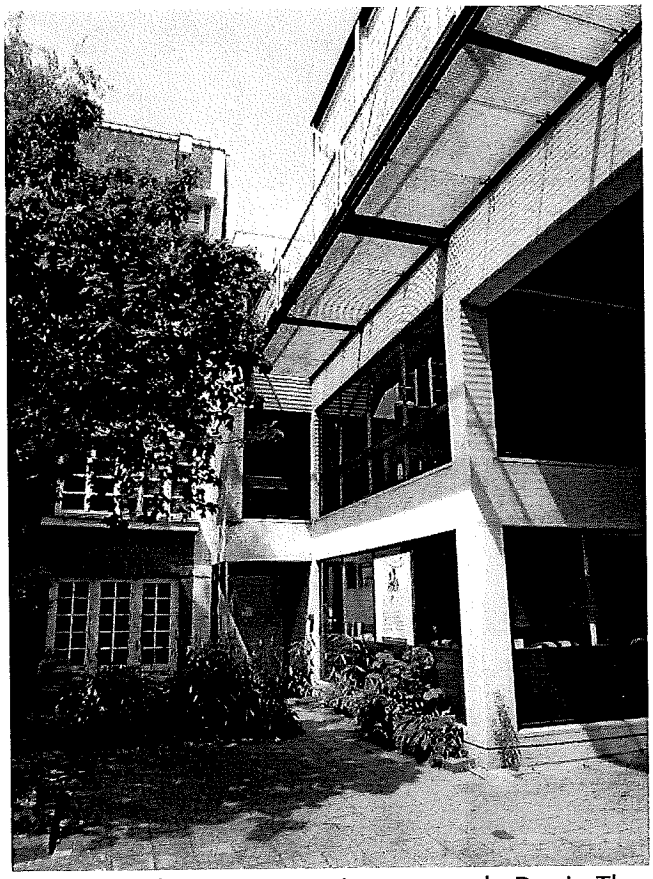
Afb.1. Voorzijde (Ben Viljoenstraat)

Afb.2. Achterzijde (Danie Theronstraat)

Afb.3. Onderdoorgang met loopbrug, gezien vanaf de Danie Theronstraat

Afb.4. Aansluiting op woningen aan de Danie Theronstraat

Afb.5. Overkapping aan de zijde van de Ben Viljoenstraat

Afb.6. Trappenhuis aan de zijde van de Ben Viljoenstraat

Gebruikte literatuur

-Bruijn, P. de, 'Een buurtcentrum voor de Amsterdamse Transvaalbuurt', in: *Wonen-TA/BK*, 1976, nr.20, p.5-15
-Es, E. van, *De geëngageerde jaren zeventig: Het streven naar een waarlijk democratische architectuur*, Acquisitieplan Collectie NAi 1968-1979, Rotterdam 2006
-Groenendijk, P. en P. Vollaard, *Gids voor moderne architectuur in Nederland / Guide to modern architecture in The Netherlands*, Rotterdam 1998 (5de druk)
-Haagsma, I. en H. de Haan, *Stadsvernieuwingsgids van Amsterdam. Vooroorlogse wijken, toen en nu*, Amsterdam 1985, p. 122-123
-Haagsma, I., H. de Haan, A. de Haas e.a., *Amsterdamse gebouwen 1880-1980*, Utrecht/Antwerpen 1981, nr. 216
-Hoogenstraaten, E., H. Michel, F. Paulen e.a. (red.), *Atlas sociale woningbouw Amsterdam. The Amsterdam Social Housing Atlas*, Amsterdam z.j.
-Rebel, B. en G. Vermeer, *d'Ailly's historische gids van Amsterdam. Met 21 wandelingen in de oude en de nieuwe stad*, z.p. [Den Haag], 1992

Herkomst afbeeldingen

-M. Kruidenier: omslag en p. 9-11
-Bruijn 1976: p. 2, 4 (onder) en 5-7
-Stadsarchief Amsterdam: p. 4 (boven) en 12

